

2. Саух П. Ю. Філософія: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
3. Табачковський В. Г. У пошуках невтраченого часу. Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників. – К., 2002. – 298 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / Голова ред. колегії В. І. Шинкарук. – К., 2002.
5. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – К., 1986. – 794 с.
6. Шинкарук В. Віра, Надія, Любов // Віче. – 1994. – № 3 (24). – С. 145–150.
7. Шинкарук В., Иванов В. Природа и функции мировоззренческого сознания // Общественные науки. – 1982. – №2. – С. 139-151.
8. Шинкарук В. І. Категоріальна структура наукового світогляду // Філософська думка. – 1980. – №2. – С. 16-25.
9. Шинкарук В. І. Марксистська філософія і світогляд // Філософська думка. – 1969. – №1. – С. 9-20.
10. Шинкарук В. І. Мировоззрение, наука и философия // Философские науки. – 1978. – №1. – С.98-101.
11. Шинкарук В. І. Світогляд і духовна культура: (Питання історичного генезису) // Філософська думка. – №2. – С. 27-37.
12. Шинкарук В. Философия и мировоззрение // Общественные науки. – 1979. – №5. – С.61-74.
13. Шинкарук В. І. „Хрущовська відлига” і нові тенденції в дослідженнях Інституту філософії АН України в 1960-х роках // Філософська думка. – 1998. – № 4-6. – С. 5-22.
14. Шинкарук В. И., Яценко А.И. Гуманизм диалектико-материалистического мировоззрения. – К.: Политиздат Украины, 1984. – 255 с.

А. Ю.Верменко

ВЧЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ФІЛОСОФІЇ АНТИЧНОСТІ, ВІДРОДЖЕННЯ ТА НОВОГО ЧАСУ ПРО МОТИВИ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК МОЖЛИВА ОСНОВА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

У статті розглянуті можливості застосування створених представниками філософії античності, Відродження та Нового часу концепцій взаємодії базово-родових і вторинно-індивідуальних людських потреб для переосмислення світоглядних проблем сучасності.

Загальновідомо, що розробка достатньо реалістичної та ефективної світоглядно-філософської концепції структури, змісту, шляхів формування й активного виявлення мотивів людської активності, зокрема різних груп індивідуальних та соціальних потреб, є одним з головних напрямків пошуку теоретичного осмислення причин виникнення та шляхів подолання духовної кризи сучасного українського суспільства. Переважна більшість вітчизняних дослідників цих проблем, як правило, використовує в якості теоретичної та методологічної бази своїх роздумів творчу спадщину представників філософії ХІХ-ХХ ст., оскільки в їх праці окреслені ті духовно-мотиваційні проблеми, які максимально наближені до реалій сучасності. Свого часу таку позицію поділяв і автор запропонованого Вашій увазі дослідження. Однак практика науково-методологічної та викладацької роботи засвідчила, що важливим доповненням до праць сучасних авторів є вчення представників давньогрецької філософії, доби Відродження та Нового часу про мотиви людської діяльності.

Розгляд вчень про мотиви людської активності представників античної філософії хотілося б розпочати цитатою одного з найвидатніших давньогрецьких філософів Геракліта Ефеського: “Людям не стало б краще, якби здійснились усі їх бажання”, яка наголошує, зокрема, на тому, що на основі задоволення вже наявних потреб виникають нові потреби або ж прагнення до повторення дій, які принесли насолоду [3, 66].

Розвинувши зазначену думку, античні кініки, насамперед Антісфен Афінський та Діоген Синопський, закликали надавати перевагу одвічним і незмінним законам природи та зумовленим ними життєвими потребами над штучно створеними суспільством і тому часто шкідливими для здоров'я традиціями, нормами і законами. Водночас вони вважали обмеження матеріальних потреб, зокрема відмову від розкошів і надмірних виснажуючих задоволень, основою правильного способу життя та досягнення гармонії між духом і тілом, а також між людиною, суспільством і Космосом.

Один з найвідоміших античних мислителів Платон у своїй “Державі” розробив теорію співвідношення та взаємодії первинних і вторинних людських потреб, відповідно до якої “кожне жадання власне спрямоване лише на те, що в кожному окремому випадку відповідає його природі. Бажання ж певної якості – це дещо привнесене” [9]. Цитований фрагмент дозволяє добре зрозуміти суть поглядів Платона щодо наявності одвічних і незмінних потреб, спільних для всіх представників людського роду, які, однак, зумовлюють лише виникнення найзагальніших, не диференційованих за об'єктом потягів. На основі цих первинних потреб під впливом конкретних обставин життєдіяльності людей формуються вторинні, конкретизовані за об'єктами, засобами і способами задоволення потреби, специфічні для кожного індивіда.

На відміну від свого вчителя й попередника Платона, який вважав можливим і необхідним докорінно змінити всю природу людини із метою

побудови ідеального суспільства, Арістотель закликав вивчати, розуміти і використовувати одвічні людські риси й нахили, обережно і вдумливо вдосконалюючи їх за допомогою виховання, яке дозволяє усунути результати зовнішніх негативних впливів та пом'якшити вроджені вади. Зокрема, у “Політиці” визнавалось, що всім людям притаманні потяг до матеріального добробуту й інстинкт власності, з якими обов’язково слід рахуватися [1, 378-386]. У “Метафізиці” Арістотель виокремив потребу в пізнанні та розумовій діяльності, яку вважав визначальною і видоспецифічною рисою людської сутності, нарівні із соціальністю, а також найвищим і найдобросчеснішим виявом людського життя й духу [1, 282-283]. У “Нікомаховій етиці” зазначалось, що “в більшості людей задоволення борються одні з іншими, але це такі задоволення, що співіснують не за природою” [1, 63-68]. Таким чином, набуло подальшого розвитку вчення Платона про існування вторинних потреб, індивідуально специфічних і сформованих у результаті впливу умов життя. Виявлено було, що вони можуть суперечити одна одній і тому змагатися між собою за право першочергового задоволення, у той час як первинні, загальнородові потреби значно більш узгоджені між собою.

Безпосередні наступники античних класиків, представники елліністичної та римської Стої Клеанф із Асса, Зенон із Кітіону, Панетій висловлювали міркування щодо необхідності для досягнення щастя матеріальних благ, здоров’я, свободи, безпеки, а не лише розуму й добросчесності, а також щодо наявності у всіх людей принаймні кількох однакових потреб (у самозбереженні, захисті свого соціуму, самовдосконаленні, пізнанні, особистій незалежності тощо).

Епікур та його послідовники, насамперед Тит Лукрецій Кар, вважали, що першоосною щастя є правильне розуміння людської природи і задоволення в першу чергу саме притаманних їй загальнородових потреб. Індивідуально-специфічні ж потреби не завжди можна й потрібно задовольняти, оскільки вони часто шкідливі та суперечать базово-родовим. Як і будь-яка жива істота, людина прагне приємного і уникає неприємного. Проте, на думку Епікура, дійсно приємним є лише те, що відповідає природі, а тому є водночас також розумним, справедливим і моральним. Тому серед потреб, бажань і насолод “бувають одні природні, інші – марні, і серед природних одні – необхідні, інші ж – лише природні; а серед необхідних перші – необхідні для щастя, другі – для спокою тіла, треті – власне для життя” [10]. Головним критерієм вирішення конфліктів між мотивами поведінки є “співвіднесення корисного і некорисного (шкідливого)”, тобто суб’єктивна й об’єктивна оцінка позитивних і негативних наслідків кожного із можливих варіантів життєвої активності. Слід пам’ятати, що “все природне легко дістається, а марне й зайве важко здобути” [10]. Тобто, у переважній більшості випадків надмірні зусилля, які позбавляють людей фізичного і психічного здоров’я, призводять до

порушення суспільних законів, культурних традицій, моральних норм тощо, відбуваються задля і внаслідок задоволення тих потреб, які не є природними і дійсно необхідними для нормальної життєдіяльності й розвитку особистостей та їх об’єднань, а виникли штучно, в результаті впливу негативних тенденцій і факторів суспільного життя. Наявність останніх значною мірою зумовлена саме недостатньо глибоким пізнанням людьми власної сутності, зокрема змісту своїх потреб, з одного боку, та невмінням і небажанням рахуватися із тими знаннями, які вже здобуті у цій сфері, з іншого боку. Справжнє ж щастя полягає не у надмірних чуттєвих насолодах, навіть не у вищих за них духовних насолодах, а у “свободі від страждань тіла і душевних турбот” [10].

Після перемоги християнства спадщина античних авторів на багато віків була майже забута. Її достатньо адекватне, різнобічне й глибоке вивчення відновилося лише у філософії Відродження та Нового часу, коли формувалися основи класичного науково-філософського світогляду. Один з найпопулярніших представників філософії Відродження Нікколо Макіавеллі у трактаті “Роздуми про першу декаду Тита Лівія” наголошував на тому, що егоїстично орієнтовані потреби й інтереси особистості є головною рушійною силою всіх різновидів її діяльності – від родинно-побутової до політичної, від суто фізіологічної до інтелектуальної. Зокрема, всім людям притаманна потреба у примноженні власного багатства й поліпшенні добробуту своєї родини та громади, тісно пов’язана із відчуттям необхідності індивідуальної та національно-державної незалежності, економічної свободи, із прагненням до їх набуття і захисту. “Адже кожна людина у вільних країнах не вагаючись примножує і набуває блага, які розраховує надалі вільно використовувати. Наслідком цього є те, що всі громадяни, змагаючись між собою, піклуються як про приватні, так і про суспільні інтереси, і що загальний їх добробут навдвовижу зростає” [8]. Чим меншими є сподівання на можливість вільного вибору форм життєдіяльності та на їх позитивний результат, тим істотніше пригнічується індивідуальна й колективна активність. Навіть шлюб і народження дітей, яких за своєю природою потребують і прагнуть всі представники людського роду, втрачають свою привабливість, якщо особистість не впевнена у тому, що зможе забезпечити своїм нащадкам матеріальний, соціальний, духовний добробут, нормальні умови розвитку. Макіавеллі також закликав наслідувати античні зразки гармонійного поєднання тілесної сили й здоров’я, крицевої міцності волі та величності духу, тобто прагнути до взаємоузгодженого і різнобічного розвитку, виявлення і задоволення всіх базових людських потреб.

Один із найвидатніших представників філософії Нового часу, засновник англійського емпіризму Френсіс Бекон окреслив механізм формування вторинних, індивідуалізованих потреб особистості на базі первинних,

загальнородових. Він зазначав, що звичка до виконання певних дій і дотримання певних форм поведінки є головним фактором змін у потребно-мотиваційній сфері, спрямованих на пристосування індивіда до умов життя, які залежать від його місця в суспільстві та стану цього суспільства. І лише тоді, коли особистість опиняється в принципово нових ситуаціях, коли її соціальний досвід виявляється недостатнім і неефективним, вона спочатку діє відповідно до загальнолюдської та індивідуальної природи, а згодом формує нові вторинні потреби [2].

Джон Локк у книзі “Дослід про людське розуміння” писав, що всіма різновидами активності індивідів керують у кінцевому підсумку два чинники: прагнення отримати чи посилити насолоду й задоволення та прагнення уникнути страждання або послабити його. Саме ці бажання є основою для побудови понять добра і зла, як корисного та некорисного для їх задоволення. На основі цих двох прагнень виникають різноманітні пристрасті, наміри, поривання, спрямовані на той чи інший об’єкт, які безпосередньо спонукають людей до дії. Після того, як людина задовольняє певне бажання або ж пересвідчується у неможливості його задоволення, воно послаблюється чи й зовсім зникає, поступаючись місцем іншому.

Локк наголошував на тому, що слід розрізняти бажання, спрямовані на активне створення, використання або, навпаки, уникнення чи знищення об’єктів і ситуацій, та спрямовані на їх пасивне споглядання. Останній різновид, на думку англійського філософа, найчастіше виявляється у взаємовідносинах між людьми [7, 280-282]. Слід додати, що таку ж “пасивну насолоду” здатне дарувати людям мистецтво, особливо у наш час глобальної комп’ютерно-телевізійної інформатизації та “масової культури”.

Локк вважав, що страждання (за сучасною термінологією – негативні емоції) є значно активнішими стимулами людської активності, ніж насолоди (позитивні емоції). Тому більшість індивідів можуть упродовж тривалого часу залишатися пасивними, задовольняючись наявним рівнем насолоди і не здійснюючи активних дій із метою його підвищення, а тілесні й духовні страждання обов’язково викликають активність, спрямовану на їх усунення.

Локк зазначав також, що свідомість, воля, розум далеко не завжди можуть керувати поведінкою особистості. По-перше, у багатьох випадках свобода вибору і реалізації програм діяльності обмежена зовнішніми факторами, які зумовлюють неможливість одних дій та необхідність інших, і дії ці часто абсолютно протилежні до тих, які є бажаними або небажаними для суб’єкта мислення, воління й хотіння. По-друге, вибір одного із кількох однаково можливих варіантів діяльності в кінцевому підсумку визначається “занепокоєнням розуму внаслідок відсутності якогось блага” або наявності певного страждання, а розум може лише змістити центр уваги особистості з одного такого занепокоєння на інше, та й то далеко не завжди [7, 290, 306]. Тому упродовж більшої частини свого життя люди здійснюють мимовільні дії.

Зазначені “занепокоєння” (за сучасною термінологією – вторинні потреби), на думку Локка, виникають на основі спільних для всіх людей життєвих потреб під впливом звичок, сформованих вихованням, прикладом інших, соціальним оточенням і становищем, специфікою професійної діяльності та способу життя, навіть модою. Тому слід розрізняти (вторинні) природні, або необхідні, та (вторинні) штучні, необов’язкові, часто викривлені і шкідливі потреби. Саме ці останні змушують переважну більшість людей витратити майже всі свої сили й час на здійснення дріб’язкових дій, які не мають нічого спільного із досягненням дійсних благ земного або потойбічного життя.

Девід Юм у праці “Про безсмертя душі” висловив міркування щодо зростання потреб людей відповідно до розвитку їх здібностей, насамперед розумових, а також їх енергійності. Така тенденція призводить до того, що індивіди постійно змушені витратити все більше й більше зусиль на задоволення зростаючих потреб, до того ж потреби зростають швидше, ніж можливості їх задоволення [11].

Відомий своїми блискучими афоризмами представник французького Просвітництва Франсуа де Ларошфуко наголошував на тому, що “у людському серці відбувається постійна зміна пристрастей, і пригнічення однієї з них майже завжди означає перемогу іншої” [6]. Отже, актуалізація одних потреб припиняє реалізацію інших, і саме така їх взаємодія, а не вплив суто раціоналістичних ідеалів принципів, планів, є головним механізмом тактичної та стратегічної переорієнтації діяльності індивідів.

Його співвітчизник Вольтер також вважав, що пристрасті спонукають особистість до дії, а розум покликаний керувати цими діями, визначаючи їх оптимальні плани, форми, засоби. Для нормального функціонування й розвитку особистості та суспільства надзвичайно важливою є гармонійна узгодженість здатності насолоджуватися сьогоdnішнім днем та вміння й прагнення піклуватися про майбутнє (тобто тактично і стратегічно орієнтованих потреб).

Ж.О.Ламетрі висловив цікаву думку щодо того, що чим більше у живих істот розвинутий розум, тим більше втрачають вони інстинкти, і це не завжди і не за всіма аспектами є для них корисним [5]. Творчо розвиваючи ці міркування, можна дійти висновку про те, що надто незначне регулювання інстинктами людської поведінки є однією із причин того, що серед усіх мешканців нашої планети саме Homo sapiens виявився найбільшою загрозою для біосфери та власного виду. Наприклад, саме вроджені програми поведінки у переважній більшості випадків не дозволяють хижим та отруйним тваринам застосовувати у боротьбі за партнерів для розмноження, кормові, територіальні та інші ресурси проти особин свого виду ті найефективніші і смертельно небезпечні засоби й прийоми нападу, які використовуються під час полювання на здобич чи захисту від тварин інших видів. Люди ж віддавна застосовують одні проти одних під час війн, злочинних нападів і навіть побутових сварок

будь-які засоби й технології практично без жодних обмежень (хоча іноді й здійснюються більш-менш успішні спроби соціокультурної регламентації таких дій – від давньогрецьких законів про невикористання луків і стріл у війнах між полісами до сучасних міжнародних угод про заборону хімічної, біологічної зброї, протипіхотних мін).

На особливу увагу в контексті здійснюваного дослідження заслуговує творча спадщина наступника просвітників, видатного французького природознавця-еволюціоніста Ж.-Б. Ламарка. У книзі “Аналітична система позитивних знань про людину” він писав, що “людина, засліплена егоїзмом, виявляється недостатньо передбачливою навіть у тому, що стосується її власних інтересів: внаслідок своєї схильності видобувати насолоду з усього підвладного їй, ... внаслідок безтурботного ставлення до майбутнього та байдужості до подібних собі, вона неначе сама сприяє знищенню засобів до самозбереження і таким чином – винищенню свого виду”. Позбавлені передбачливості, розважливості, здатності до самоконтролю й самокорекції поведінки внаслідок нецтва й невихованості, такі особистості (і навіть цілі нації) здатні, якщо їх руйнівній діяльності не перешкоджає протиборство зовнішніх сил, вплив законів, традицій і звичаїв, або ж якщо їм не пощастить опанувати нові засоби й способи діяльності, “величезні простори землі, колись надзвичайно родючі та щільно заселені різними живими істотами, перетворити на оголені, безплідні й мертві пустелі”. Те ж саме відбувається у взаємостунках між індивідами та їх об’єднаннями різного рівня й типу, які прагнуть пограбувати, підкорити, пригнобити й визискувати одні одних, і навіть, засліплені фанатизмом, намагаються повністю винищити тих, хто відрізняється від них за культурно-етнічними, релігійними, класовими, ідеологічними чи іншими ознаками. “Можна, напевно, сказати, що призначення людини немов полягає в тому, щоб знищити свій рід, попередньо перетворивши земну кулю на непридатну для життя” [4].

Отже, Ламарк доводив, що людська активність неминуче набуває самовбивчого та руйнівного для навколишнього середовища характеру, якщо її суб’єкти не можуть вчасно оволодіти достатньо безпечними й ефективними методами, знаряддями і формами задоволення своїх потреб та сформувати на цій основі таку систему особистісних і соціальних стимуляторів та регуляторів життєдіяльності, яка дозволила б гармонізувати їх взаємодію із природно-соціальним оточенням. Головним засобом і способом оптимізації напрямків та темпів формування потребно-мотиваційної сфери, світогляду, здібностей особистостей і колективів Ламарк, як і його попередники просвітники, вважав розвиток науки, освіти й культури, які повинні забезпечити примноження знань про Всесвіт і людину та їх поширення у суспільстві. На жаль, у таких поглядах були наявні не лише позитивні та реалістичні компоненти, а й істотні недоліки, оскільки майже повністю ігнорувались підсвідомо-

іраціональні аспекти людської сутності та поведінки, що зумовлювало однобічність і недостатню ефективність пропонованих програм зміни характеру індивідуальної та соціальної життєдіяльності й розвитку.

На основі вивчення розглянутих вище філософських праць, обґрунтованими можна вважати наступні висновки.

Очевидно, не існує якогось наперед визначеного і оптимального для всіх ситуацій та суб’єктів дії співвідношення розглянутих вище мотиваційних орієнтацій людських потреб. Основою досягнення гармонійних взаємовідносин особистості з природно-соціальним оточенням є якнайповніша відповідність специфіки структури й змісту мотиваційної та інших сфер особистості конкретним умовам її життєдіяльності за одночасного дотримання загальнолюдських моральних норм, культурних еталонів та світоглядно-ціннісних переконань.

Однак первинні, спільні для всіх представників людського роду потреби (які умовно можна поділити на вітальні, або соціобіологічні, власне соціальні та культурно-ідеальні) є глибинною основою для формування вторинно-індивідуальних потреб у процесі взаємодії потребно-мотиваційної сфери зі сферами світогляду та здібностей, в яких конкретизується зміст первинних потреб відповідно до умов життєдіяльності та досвіду особистості й суспільства. Вторинним потребам притаманна культурно-етнічна, суспільно-історична, соціально-групова, індивідуальна специфіка, вони значною мірою усвідомлюються людьми і колективами, на відміну від майже повністю підсвідомих базово-родових потреб. Ця особливість зумовлює, зокрема, можливість відносно швидкої та легкої зміни змісту вторинних потреб, в той час як змінити суть первинних потреб людини дуже важко або й взагалі неможливо.

Отже, неможливість задоволення певних вторинно-індивідуальних потреб або їх груп не є катастрофічною для особистості та суспільства, оскільки завжди існує можливість пошуку і реалізації нових програм дій, більш ефективних та краще пристосованих до використання або зміни наявних умов життєдіяльності. Власне кажучи, саме це постійне створення, практичне застосування і вдосконалення нових методів та засобів реалізації потреб було й залишається головною рушійною силою прогресивного розвитку всього людства і кожного з його представників. Що ж до первинно-родових потреб, то вони є однаково важливими і не можуть бути взаємно замінені. Якщо будь-яка з них протягом тривалого часу не задовольняється, це неминуче призводить до суттєвих відхилень у розвитку особистості й суспільства, до зменшення їх життєздатності та стійкості у боротьбі за самозбереження й відтворення з іншими індивідами і соціумами, а в кінцевому підсумку – до їх

загибелі або докорінної трансформації способу їх життєдіяльності відповідно до вимог досягнення і підтримання нормального рівня забезпечення існування людини як біологічно-соціокультурної істоти.

Іодною з найважливіших загальнолюдських потреб слід визнати потребу в створенні і вдосконаленні гармонійної взаємодії між всіма елементами соціокультурних та соціоекологічних систем, в забезпеченні сталого та самопідтримуваного характеру їх розвитку, зокрема шляхом розумного суспільного обмеження і самообмеження найбільш небезпечних аспектів та виявів швидкоплинних і недалекоглядних індивідуальних та соціально-групових захоплень, уподобань, інтересів, постійної оптимізації їх структури, змісту та способів вияву і задоволення.

Література

1. Аристотель. Сочинения: В 4 т. – М.: Политиздат, 1984. – Т.4. – 412 с.
2. Бэкон Ф. Сочинения: В 2 т. – М.: Политиздат, 1972. – Т. 2.
3. Кессиди Ф.Х. Античная философия // Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. Древний мир – эпоха Просвещения. – М.: Политиздат, 1991. – С. 59-66.
4. Ламарк Жан-Батист. Избранные произведения: В 2-х тт. – М.: Госполитиздат, 1959. – Т.2. – С. 439-442.
5. Ламетри. Человек-машина // Ламетри. Сочинения. – М.: Политиздат, 1976. – С. 203.
6. Де Ларошфуко Франсуа. Максимы // Де Ларошфуко Франсуа. Максимы. Блез Паскаль. Мысли. Де Лабрюйер Жан. Характеры. – М.: Политиздат, 1974. – С. 32-38.
7. Локк Дж. Сочинения. В 3-х тт. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 1. – С. 280-312.
8. Макиавелли Н. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия // Макиавелли Н. Избранные сочинения. – М.: Политиздат, 1982. – С. 442-452.
9. Платон. Государство // Платон. Сочинения. В 3 т. – М.: Политиздат, 1971. – Т.3. – Ч.1. – С.230-238.
10. Эпикур. Эпикур приветствует Менекея // Материалисты Древней Греции. – М.: Политиздат, 1955. – С. 208-213.
11. Юм Д. Сочинения. В 2 т. – М.: Политиздат, 1965. – Т.2. – С. 798-806.

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ БУТТЯ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА

М.Г. Тур

СУЧАСНИЙ ДИСКУРС ФЕНОМЕНУ ІДЕОЛОГІЇ: ЛЕГІТИМАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню сучасного дискурсу феномену легітимації, передусім, його легітимаційного аспекту. Розглядається генеза уявлень про ідеологію в марксистській традиції та традиції соціології знання, її специфіка порівняно з утопією. Наголошується, що за умов суспільного конфлікту в Україні щодо ціннісних установок і засад державної ідеології, міцного суспільного консенсусу можна досягти лише в площині комунікативно-дискурсивного формування політичної волі, яке невідворотним чином вказує на релевантність її із загальнолюдськими цінностями, котрі здатні уможливити універсалізацію принципу справедливості.

Сьогодні для суспільствознавців України як і інших транзитивних країн актуалізується проблема ідеології, ідеологічного забезпечення державотворчих процесів. У цій статті ставиться за мету дослідити легітимаційний потенціал ідеології в контексті дискурсу контроверзних методологічних підходів. Перший із них репрезентує універсалістська позиція лібералізму, яка спирається на ідею деідеологізації індустріального суспільства, розвинену в руслі технократично-позитивістських теорій Р.Арона, Д.Бела, А.Гелена та ін. Ті ж теоретики суспільства, в тому числі й вітчизняні, що відстоюють думку про неможливість існування держави без ідеології, по суті дотримуються контекстуалістських інтенцій. Зокрема, М. Михальченко наголошує: „Кожен народ, кожна нація, кожна держава, щоб зберегти себе, повинні мати свою ідеологію” [8, 2000]. Йдеться про те, що ідеологія покликана надати нації та державі ціннісні та ідейні орієнтири для подальшого осмисленого напрямку розвитку, навколо яких зможуть консолідуватися політичні та національно свідомі сили. Проте з огляду на загострення ідеологічного конфлікту в Україні, постає питання: Як гармонізувати ціннісні установки та ідейні позиції, що буквально роздирають країну навпіл?

Зверненням до засадничих праць К.Маркса та представників соціології знання ми розглянемо спочатку генезис феномену ідеології, її специфіку порівняно з утопією, щоб на цьому тлі розкрити їх легітимаційний потенціал